

Leeskring bibliotheek Rumst – 28 november 2016

Sherko Fatah

We gaan als het donker wordt

Amsterdam: Cossee, 2010. 335p.

O.T.: Das dunkle Schiff (2008), vert. Pauline de Bok

De auteur

Sherko Fatah werd op 28 november 1964 geboren. Zijn vader was een Koerdische Iraakees die als student bij een oom in Wenen kwam wonen. Toen hij een studiebeurs in het toenmalige Oost-Duitsland kon krijgen verhuisde hij naar Leipzig en later naar Oost-Berlijn, waar hij zijn Duitse vrouw leerde kennen. Hier werd ook Sherko geboren. In zijn jeugdjaren heeft hij vaak lange perioden in Irak doorgebracht, zijn vader, die bij het nieuwsagentschap ADN als vertaler aan de kost kwam, kon reizen omdat hij de Iraakse nationaliteit had behouden. In 1975 verhuisde de familie naar Wenen en kort daarna naar West-Berlijn. Hier studeerde Fatah van 1990 tot 1996 filosofie en kunstgeschiedenis en vestigde hij zich later als schrijver.

Sherko Fatah woont momenteel nog altijd in Berlijn, in de multiculturele wijk Kreuzberg, waar hij ook Kerim en zijn oom situeert. Zijn persoonlijke achtergrond is terug te vinden in zijn onderwerpen en thema's: de botsing tussen Europese en Arabische cultuur, ont-worteling, oorlog, geweld, foltering, vlucht en immigratie. Zijn vader woont ondertussen alweer twintig jaar in het noorden van Irak, waar Sherko hem regelmatig bezoekt.

Op zijn reizen naar Irak komt hij steeds jongeren tegen die naar het Westen willen en de schrijver in hem vroeg zich af "wat er in werkelijkheid gebeurt als iemand vanuit Irak in het Westen komt en de droom, beter gezegd de illusie, werkelijkheid wordt."

Bibliografie

- 2001 Im Grenzland
- 2002 Donnie
- 2004 Onkelchen
- 2008 Das dunkle Schiff, vertaald als: We gaan als het donker wordt (2010)
- 2011 Ein weißes Land, vertaald als: De dief van Bagdad (2012)
- 2014 Der letzte Ort

Het verhaal

Kerim woont in Kurdistan, in het noorden van Irak. Als kind leeft hij voortdurend onder een onbegrepen oorlogsdreiging. Zijn vader is een ongelovige aleviet die leeft voor zijn eethuis. Na diens overlijden verlaat Kerim de school en komt het werk in het restaurant op hem neer. Als hij op een dag zijn grootouders wil bezoeken in Halabja wordt hij onderweg ontvoerd door rebellen. Hij woont enkele maanden bij de jihadstrijders, neemt deel aan hun acties en komt sterk onder de invloed van 'de leraar' die hem inwijdt in 'het zuivere geloof'. Hij vlucht terug naar huis maar vertrekt na korte tijd richting Europa met het doel zich bij zijn oom Tarik in Berlijn te voegen. Na een spannende tocht komt hij daar aan en in eerste instantie lijkt hij zich goed aan te passen. Hij leert goed Duits spreken en heeft een Duitse vriendin, Sonja. Maar rond de tijd dat hem asiel wordt verleend slaat de heimwee toe en trekt hij steeds meer op met de gewelddadige Amir. Hij vertelt hem meer over zijn persoonlijke geschiedenis dan goed voor hem is. Zijn verleden haalt hem ook hier in.

Autobiografische elementen

De auteur is vertrouwd met Iraaks Kurdistan, zijn vader is uit die streek afkomstig en hij woonde als kind lange perioden bij zijn familie in Irak. Zelf woont hij in de Berlijnse wijk Kreuzberg tussen de immigranten.

Waardering van recensenten

2008 Shortlist van de Deutschen Buchpreis

"Fatah schrijft beeldend en zintuiglijk. (...) Fatah verklaart niets. Hij registreert alleen maar en dat geeft een dwingende onontkoombare kracht aan zijn taal. Het laat je niet los. Het is een roman die veel vragen oproept en je met nog meer vragen achterlaat. Goede literatuur dus." Willem van Zadelhoff in de Standaard, 02/04/2010

"Het mooie van maatschappelijk geëngageerde romans is niet zozeer hun engagement als wel dat ze – mits goed geschreven- het surplus van de literatuur laten zien. (...) De roman *We gaan als het donker wordt* is daar een mooi voorbeeld van. Fatah weet vooral de ontheemding van ballingschap op indringende manier van binnenuit voelbaar te maken". Alle Lansu in *Het Parool*, 26/05/2010

"De vervreemding die hen (de strijders) tot hun daden aanzet maakt hen eigentijds. Zowel in het verre Irak als in het nabije Duitsland. Dat versterkt de toch al zo sterke dreiging die van Fatahs proza uitgaat. Hier kun je niet omheen." Ammeriek de Jong in *NRC Handelsblad*, 16/07/2010

Waardering van de leeskring

Het boek werd door iedereen positief gewaardeerd, alhoewel het middendeel met de reis duidelijk minder werd gewaardeerd dan de jeugdijaren en de Berlijnse periode. Het boek haalt je uit je comfortzone, het doet nadenken over de ervaringen van vluchtelingen in hun thuisland en in Europa én houdt de westerse wereld een spiegel voor. Ondanks de waardering voor de feitelijkheid en de beeldenrijkdom in de schrijfstijl van de auteur werd die tegelijk als wat stijf ervaren, hij hield het hoofdpersonage op afstand. Ook de perspectiefwisseling naar Sonja en Amir werd als zwak ervaren.

Opbouw

Het boek is opgebouwd uit een proloog en vijf delen.

Proloog: K. ziet op een zomerse dag hoe vrouwen uit helikopters worden gegooid

Deel 1: De jeugd van Kerim totdat zijn vader wordt overreden door leden geheime dienst

Deel 2: K. ontvoerd door jihadstrijders, zijn verblijf bij hen, zijn vlucht terug naar huis

Deel 3: Zijn reis naar het westen te voet over de bergen, per auto, maar vooral per schip

Deel 4: Aankomst in Berlijn, asielprocedure, vriendin, vriendschap met Amir

Deel 5: K. krijgt asiel, herontdekt de islam, vertelt Amir over jihadepisode, vermoord

Tijd

Het verhaal wordt chronologisch verteld met tijdsprongen die qua lengte niet altijd even duidelijk zijn. De meeste terreuracties uit zijn periode bij de jihadstrijders komen pas in flashbacks aan bod in deel 5 van de roman.

Plaats en ruimte

Het boek geeft nergens jaartallen, maar de tweede helft speelt zich vermoedelijk af tussen 2000 en 2007. De Berlijnse periode duurt ongeveer één jaar. (K. zag het einde van Saddam Hussein op televisie, die werd opgehangen op 30/12/2006) Op p. 29 is K. als jong kind getuige van Saddam's gifgasaanval op Halabja, half maart 1988.

De Iraakse bergen van Koerdistan worden in al hun schraalheid en armoede getekend. Het is een gebied met een vermenging aan verschillende culturen en religies.

Berlijn wordt vooral getekend voor zover het de leefwereld van immigranten bepaalt: de gekleurde wijken waar ze wonen, het wachten op hun asielerlening in troosteloze asielfcentra of kleine drugsdealers die rondhangen in internetcafés.

Perspectief en verteller

Het perspectief ligt vooral bij de persoon Kerim. Zijn verhaal wordt in de derde persoon verleden tijd verteld door een alwetende verteller. Er zijn enkele opvallende verschuivingen

van het perspectief die hierop inbreken: De bootsman Aldo (p.179), Sonja (p.247, 293) en Amir (p.252, 319) dringen het verhaal kort binnen vanuit hun perspectief.

Personages

Kerim is het onheldhaftige hoofdpersonage van dit verhaal. Hij groeit op in een tijd en een land waar een –voor een kind- onbegrepen oorlogsdreiging voortdurend op de achtergrond aanwezig is. Zijn familie staat wat geïsoleerd van hun omgeving, zijn vader is ongelovig maar past zich aan bij de geloofsuitingen van zijn stadgenoten. Het maakt Kerim tot een buitenstaander. Evenals zijn vader is Kerim erg dik en hij is voorbestemd later het restaurant over te nemen. “Kerim groeide op met het gevoel misschien niet voor het grote maar wel voor het betere bestemd te zijn.” p.16 Hij gaat geregeld naar school en volgt Engelse lessen.

Te vroeg moet Kerim de verantwoordelijkheid voor het restaurant op zich nemen en het is haast een bevrijding als hij wordt meegenomen door de jihadi's. In het idee dat zijn familie denkt dat hij dood is “zat ook iets sterks, iets stimulerends”p.99 Hij vermagert sterk en vindt een charismatische vader in ‘de leraar’ die hem begeestert met zijn gesprekken over het zuivere geloof. Hij neemt deel aan terroristische activiteiten van de groep, ziet hoe zijn beste vriend zich opblaast. Ondanks het nieuwe geloof heeft hij angst voor het onvermijdelijke einde van de bommengordel en weet tijdens een opdracht \$ 6000 te stelen, waarna hij wegvlucht van de groep. Eenmaal thuis is hij bang dat de jihadstrijders hem zullen vinden en met het geld vlucht hij naar Duitsland. De ellende onderweg doodt tenslotte alle gevoel voor zijn medemensen.

In Berlijn komt hij in een totaal andere wereld terecht, een van eenzaamheid, onpersoon-lijke contacten, onwellevendheid, gebrek aan respect, geen familieband, meisjes die ongedwongen en zelfbewust zijn, anonimiteit. Hij lijkt zich goed aan te passen, spreekt al snel de taal en heeft een Duitse vriendin. “Met zijn aankomst in dit land had hij zich van alles losgemaakt, behalve van zijn geloof. Hij had het geweld afgezworen en probeerde zijn herinneringen daaraan strikt te scheiden van wat hij over het geloof had gehoord. Heimelijk wist hij dat hem dat nooit zou lukken, ze waren te zeer met elkaar verstrengeld.”p.229

Vaak wordt gezegd dat Kerim een kille blik heeft, dat hij niets voelt. Vraagt zich ook niet af hoe het met Tony op het eiland is afgelopen, mijdt contacten met de bewoners van het asielcentrum, steelt een gouden ring van een verslaafde, gaat om met drugsdealers. Ondanks zijn asielerlening valt er door zijn eenzaamheid en het gevoel afgescheiden te zijn van de wereld rondom hem, het gevoel hier nog niet echt aangekomen te zijn, na verloop van tijd een heimwee over hem : “hoe vrij was ik ooit, voor ik in deze val belandde?” p.244 Hij denkt weer veel aan de leraar die zei: “Een scherf kan nooit iets anders zijn dan de herinnering aan het glas waaruit ze losgebroken is. Het Westen slaat onafgebroken op ons in. Het wil ons tot scherven maken en daarna tot scherven van scherven, tot steeds kleinere brokstukken. Het Westen wil, dat wij allemaal, ieder van ons, het glas vergeten. Het glas is de eenheid en (...) Je kunt haar ervaren, haar voelen en een deel van haar zijn – in het gebed.” p.286 Kerim bezoekt een gebedsruimte en heeft het gevoel thuis te komen. Hij voelt zich schuldig over alles waarin hij tekort schoot en verlangt naar het ‘zuivere geloof’. Gaat contact met Sonja uit de weg en neemt meer afstand tot het Westen. “Iedereen hier was vrij, er was geen gevestigde orde waarop je je kon verlaten, daarom moest je je voortdurend van alles afvragen, ...” p.291 Hij zoekt Amir die hij vertelde over de lessen van de leraar en vindt hem in een moskee buiten de stad in het gezelschap van Rashid, de bommenexpert van zijn jihadgroep. Amir zal Kerim –in opdracht van zijn oude leraar- vermoorden omdat hij een lafaard en verraader was.

Amir: Twee keer in het boek gaat het perspectief over naar Amir, de drugsdealer. Hij vertrouwt Kerim niet helemaal, denkt dat hij niet de volledige waarheid vertelt. Hij wordt wel geraakt door zijn verhalen over de leraar en zoekt zelf ook een leraar die hem doet beseffen dat al zijn ongenoegen voortkomt uit zijn ongeloof. “...handelen zonder te denken, vanuit het geloof, dat was het wat hij in korte tijd had geleerd van de man met het zachte maar nerveuze gezicht, die hun emir was geworden.”p.321 Hij is bereid tot het uiterste te gaan. “Het won aan belang toen duidelijk werd dat het tijdelijk was, en gericht op het einde, op het offer dat ook hem op een dag te wachten stond”. p.323

Thema

De droom van het vrije westen bestaat niet, een migrant vindt er enkel vervreemding en vanuit dat gevoel groeit er vanzelf een religieus gevoel.

Motieven

Schuld: Kerim laadt al van jongs af aan schuld op zich (verraad Anatol, vlucht van Jihad, diefstal geld, verraad Tony, alcohol, diefstal ring) en ook Amir worstelt daarmee (gescheiden, geweld, drugs)

Geloof: het woord islam wordt nauwelijks gebruikt, maar 'het zuivere geloof' des te meer

Stijl

Fatah schrijft in een beeldende taal. Je stuit geregeld op zinnen met een melancholische diepgang. Hij verklaart niets, legt niets uit, hij registreert enkel en daar gaat een grote kracht van uit.

Titel

De Duitse titel is Das dunkle Schiff en dat verwijst naar het middendeel in het boek, de reis als verstekeling aan boord van een schip op de Middellandse zee en de ontdekking. Dat was ook de eerste opzet van de schrijver: jongeman vertrekt illegaal per schip naar het westen. De vertaalde titel We gaan als het donker wordt komt voor in datzelfde fragment. De titel dekt niet het belangrijkste thema in het boek.

Genre

Een avonturenroman als literaire motor voor een politiek verhaal.

Meer info

<http://www.vpro.nl/boeken/programmas/nieuwkomers/2012/22-april.html> : goede VPRO-documentaire rond Sherko Fatah en We gaan als als het donker wordt

Als de illusie werkelijkheid wordt / Marie Verheij, Nederlands Dagblad, 30/04/2010 (interview met de schrijver)

<http://www.mo.be/artikel/sherko-fatah-jonge-migranten-zoeken-een-virtuele-thuis>

<https://www.nrc.nl/nieuws/2010/07/16/ontworteling-verlossing-zuiverheid-gruwelijke-terreur-11920469-a604654>

<http://www.parool.nl/recensies/sherko-fatah-we-gaan-als-het-donker-wordt~a296679/>

https://de.wikipedia.org/wiki/Sherko_Fatah

Discussievragen

Het boek begint met een proloog. Welke indruk maakte die op jou? Waarom heeft de schrijver dit toegevoegd, denk je?

Wat vond je van Kerim als hoofdpersoon, kon je een band met hem opbouwen?

Wat viel je op aan de jeugd van Kerim? Zijn verhouding met zijn ouders, zijn school, zijn oorlogservaringen, het gevoel nergens bij te horen, een buitenstaander te zijn. Is hij voorbereid op wat hem in zijn leven te wachten staat? Denkt hij, praat hij, wat voelt hij?

Op p. 19 kijkt de jonge Kerim naar een koe die als offerdier zal worden geslacht. Waarvoor zou dit beeld kunnen staan?

Kerim wordt ontvoerd en belandt bij een groep jihadstrijder. Zonder schijnbare moeite sluit hij zich aan bij deze groep. Uit wat volgt die gemakkelijke aansluiting volgens jou?

Waarom kon 'de leraar' deze jongens zo boeien?

Het middenstuk van de roman wordt gevormd door de vlucht naar het westen. Vooral de reis op het schip krijgt veel aandacht. Wat vond je van dit deel en waarom?

Zijn leven lijkt tot stilstand te komen in Berlijn. Aanvankelijk lijkt het goed te gaan, waarom gaat het uiteindelijk toch mis volgens jou? (omgang met medebewoners asielcentrum, hangt bij zijn oom rond, beantwoordt niet aan de verwachtingen van Sonja)

Hij krijgt in Berlijn al snel een relatie met Sonja en dat lijkt aanvankelijk goed te gaan. Waar gaat het dan toch mis? "hij was er zelfs niet zeker van of hij deze vrouw niet zou hebben kunnen doden van verlangen (...) daarom waren er verliezers in dit spel: degenen die te weinig te bieden hadden, de lelijken, de dommen". Zie p. 291

Kerim belandt in Berlijn en ervaart het als een heel andere wereld dan hij gedacht had. Vind je dat Fatah de Europeaan een spiegel voorhoudt in zijn schildering van de westerse wereld? De woorden van de leraar bevatten scherpe cultuurkritiek.

"Ook al beweren hun films en boeken het tegendeel, het geld en de dingen die je ervoor kunt kopen, dat is hun erbarmelijke geloof. Ze zeggen dat ze van de vrijheid houden, maar hun vrijheid is eenzaamheid. Ze zeggen dat ze van het leven houden, maar dat leven is hebzucht." p.292

Kerim wil aanvankelijk zijn vroeger leven uitvegen en helemaal opnieuw beginnen, maar kun je dat?

Kerim voelt zich over heel wat zaken schuldig: verraad Anatole en Tony, twee diefstallen, zijn vlucht bij de Jihad... Waarom is het element 'schuld' belangrijk in dit verhaal?

Zowel Kerim als Amir willen afstand doen van hun schaarse bezittingen. Waarom doen ze dat?

Hoe gaan geweldpleging en verlangen naar het zuivere geloof samen?

Wat vond je van de stijl die Fatah gebruikte? Hij registreert wat er gebeurt in een beeldende taal die inleving mogelijk maakt, maar verwijt niemand iets, biedt ook geen oplossingen. Op vijf plaatsen wijzigt hij korte tijd het perspectief. Was dit nodig?

In welk opzicht geeft een roman over deze kwestie je een ander inzicht dan een documentaire op tv?